

Гаврилюк Даніела Миколаївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 012 Дошкільна освіта
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Науковий керівник: Мірошніченко Олена Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ У ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

АНОТАЦІЯ. У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування емоційно-ціннісного ставлення до себе у дітей середнього дошкільного віку. Подано аналіз проблеми у педагогічній і психологічній науках, розкрито специфіку формування емоційно-ціннісного ставлення до себе у дітей середнього дошкільного віку та можливість і доцільність використання арт-технологій. Розглянуто місце досліджуваної проблеми у методиці та практиці дошкільної освіти. Описано та детально проаналізовано проведене емпіричне констатувальне дослідження щодо визначення рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення до себе дітей середнього дошкільного віку на базі закладу дошкільної освіти. Розвитку правильного, адекватного ставлення до себе дитини дошкільного віку має приділятися значна увага в сучасній системі виховання у дошкільному закладі та сім'ї. Особливого значення набуває середній дошкільний період (4-5 років), коли за дитиною відмічається початок свідомої регуляції власної поведінки та діяльності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *середній дошкільний вік, емоційно-ціннісне ставлення, дошкільна освіта, самооцінка.*

В сучасному суспільстві постає потреба у формуванні свідомої особистості, яка здатна на самовизначення, реалізацію своїх можливостей, виявлення творчої активності. Орієнтація педагогічного процесу на особистість потребує перегляду існуючих та створення нових освітніх

РОЗДІЛ 14.

ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

підходів, в тому числі, оптимізації змісту виховання, що буде спрямоване на формування ціннісного ставлення до себе дошкільників, адже саме цей віковий період характеризується динамічним розвитком і становленням власної самосвідомості.

Вчені розглядають ставлення до себе як одне з найважливіших особистісних утворень, що бере участь у регулюванні поведінки, діяльності особистості. Дитина та вихователь взаємодіють один із одним у дуже відповідальний період розвитку та становлення особистості дошкільника. Від ставлень, які складаються між дорослим і дошкільником залежить ефективність формування особистісних утворень дітей, успішність навчання, характер дитини, її темперамент, якісний бік діяльності, яку виконує дитина, ставлення до навчання, праці [9].

У педагогічній науці на даний час не розкритий цілісний процес формування ціннісного ставлення дитини до власного Я у дошкільників різних віково-статевих груп. Значну увагу в різноманітних дослідженнях становлення особистості дитини, формуванню емоційно-ціннісного ставлення її до себе приділяється старшому дошкільному та молодшому шкільному періодам. Недостатньо приділено уваги саме середньому дошкільному періоду (4-5 років), коли за дитиною відмічається початок свідомої регуляції власної поведінки та діяльності, коли формування ставлення до себе дитиною піддається корекції та впливу набагато більшою мірою ніж в дітей старшого віку [2].

Окрім того, представниками «педагогіки співробітництва» Ш. Амонашвілі, І. Волковим та ін. основа виховного процесу визначалась як співпраця усіх його учасників та особистісному підході дорослого, при якому дитина відчуває себе особистістю, яку розуміють, підтримують, поважають та люблять, і це в свою чергу сприяє формуванню почуття власної гідності, самоповаги, прийняття себе. Ш. Амонашвілі основними принципами виховання вбачає любов до дитини, увагу до всіх сфер її діяльності, надання права на власний вибір; співпрацю й співтворчість; вивчення життя дитини, рухів й прагнень її душі через пізнання дитини в собі; сприяння розвитку позитивної самооцінки, самоповаги тощо [1]. І. Бех та ін. пов'язують виховання й навчання з діяльністю дітей, у процесі якої дитина пізнає й знаходить себе [3]. В період дошкільня спостерігається активний розвиток емоційної сфери дитини, це в свою чергу має великий вплив на особистісний її розвиток, на процес оволодіння нею різноманітними видами діяльності. Протягом всього дошкільного періоду емоції розвиваються, ускладнюються і набувають інтелектуалізованого характеру. Тому значну увагу необхідно приділити вивченню емоційно-ціннісного ставлення дитини дошкільного віку до себе, оскільки сутність ставлення загалом є відображенням особистісного розвитку людини, яке започатковується саме у цьому віці.

Дитина починає усвідомлювати власні дії та оцінювати їх через дорослих, які присутні в достатній мірі в її оточенні, і це стає основою для формування певного емоційно-ціннісного ставлення до себе. Спочатку оцінювання себе і своїх дій дитиною першочергово відображає оцінку дорослих, які беруть участь в житті та розвитку дитини [4].

Слід зазначити, що таке ставлення до себе дошкільника ще не є самооцінкою в загальноприйнятому розумінні, тому що вона передбачає в першу чергу свідоме розуміння й оцінювання власних дій, вчинків, якостей та можливостей. Це може спостерігатися тільки у старшому дошкільному віці. Таким чином, процес формування дитячої самосвідомості до самооцінки починається з усвідомлення власних вчинків через оцінювання їх іншими людьми. Саме тому можна визначити, що самооцінка є найскладнішим компонентом розвитку свідомої діяльності дитини, одним із основних новоутворень дошкільного віку. Емоційно-ціннісне ставлення до себе — компонент самосвідомості, який виявляється в тому, як дитина оцінює свої досягнення та невдачі, якості та можливості [10].

Для розуміння сутності ставлення індивіда до себе доцільно використати трактування І. Чеснокової, яка визначила, що самоставлення — це емоційно-ціннісне ставлення до себе, один з внутрішніх процесів самосвідомості, що відбиває єдність моменту самопізнання і системи переживань. Переживання при цьому розуміється як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоставлення [7].

Підсумовуючи різні наукові дослідження з даного питання, можна виокремити наступні компоненти в структурі поняття ставлення до себе особистості, в тому числі дитини: *когнітивний компонент*, який розглядає потреби, інтереси, мотиви та переконання особистості; *емоційний компонент*, що характеризує емоції, відчуття, переживання індивіда; *поведінковий компонент*, що визначає дії та вчинки суб'єкта ставлення щодо самого себе.

Слід зазначити, що в зарубіжній літературі питання структури ставлення людини до себе розглядають по-різному. Науковці виділяють три основні складові, які відображають поняття емоційно-ціннісного ставлення до себе — це любов до себе, самоприйняття та почуття компетентності [6]. Так, любов до себе і самоприйняття розкривають рівень симпатії людини до себе самої, а почуття компетентності, в свою чергу, базується на порівнянні себе з певним еталоном і має зв'язок з переживанням успіху або невдачі. К. Роджерс робить акцент на тому, що в структурі ставлення до себе присутня оцінка і емоційна підсистема. Таким чином, зазначається, що самооцінка і симпатія до себе — це психологічні явища, які незалежні одне від одного. Пояснюється це тим спостереженням, що ставлення до себе людина не обов'язково визначає та ототожнює з тим, наскільки вона вважає себе «хорошою» [11].

РОЗДІЛ 14.

ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

Так як ці психологічні явища мають різне трактування, для відображення самооцінки та ставлення використовують різні параметри вимірювання. Так, самооцінка визначається за допомогою різних критеріїв, а саме: відображається певний її рівень (низький, середній, високий), ступінь адекватності (адекватний і неадекватний, останній – завищений або занижений), визначається її стійкість. В свою чергу, ставлення до себе, як і ставлення взагалі, може бути позитивним, негативним або амбівалентним. Проте, на відміну від ставлення до оточуючого, воно не може бути індивідуальним. Так, позитивне самоставлення визначається прийняттям дитиною себе в різних ситуаціях, впевненістю та задоволеністю собою в різних видах її діяльності. На противагу цьому виступає негативне ставлення до себе, що характеризується завищеним рівнем критичності в оцінюванні своєї роботи, гіперсором'язливістю, неприйняттям себе. Амбівалентне емоційно-ціннісне ставлення визначається поєднанням двох, іноді протилежних за направленістю, проявів почуттів: задоволеність і незадоволеність собою в різноманітних видах діяльності, гордість, впевненість та невпевненість у спілкуванні з ровесниками тощо.

Отже, формування емоційно-ціннісного ставлення дитини дошкільного віку є проекцією її особистісного розвитку, тобто емоційне ставлення до себе та до інших характеризує головний компонент появи самооцінки у дошкільника, що виступає особистісним новоутворенням цього віку. Емоційне ставлення дитини до себе, до оточуючих людей, до своєї діяльності визначаються як основна складова емоційної сфери особистості.

З метою експериментального визначення рівня і ступеня сформованості адекватного емоційно-ціннісного ставлення до себе у дітей середнього дошкільного віку було проведено констатувальне дослідження на базі дошкільного навчального закладу компенсуючого типу «Веселка» № 16 м. Звягеля Житомирської області впродовж вересня 2023 року. В ньому прийняли участь 31 дошкільник з двох середньовікових груп у віці 4-5 років: 16 хлопчиків та 15 дівчаток.

Для проведення психолого-педагогічного дослідження були використані наступні проєктивні методики: визначення рівня емоційно-ціннісного ставлення до себе за допомогою методики «Сходишки» (автор Т. Марцинковська); методика визначення емоційної самооцінки «Кружечки» (автор А.В. Захарова); методика «Дерево» (автор Д. Лампен, в адаптації Л.П. Пономаренко). Також було проведено бесіди з вихователями дошкільників та безпосереднє спостереження за особливостями прояву емоційно-ціннісного ставлення до себе у дітей середнього дошкільного віку в провідній діяльності [5].

Разом з діагностуванням дітей середнього дошкільного віку за допомогою вищезазначених проєктивних методик проводилося

безпосереднє спостереження за особливостями прояву емоційно-ціннісного ставлення до себе дітей середнього дошкільного віку в їх вільній ігровій діяльності. Спостереження за дітьми відбувалось за певними критеріями: ініціатор гри; погодження з запропонованими іншими дітьми ролями в грі; наполягання на своїх правилах гри; самостійний вибір ігор; конфліктність; виконання головних чи другорядних ролей; активність дитини в грі; надання переваги іграм на самоті. Тобто, проводилося спостереження за поведінкою дітей в грі в момент проведення дослідження.

Також було проведено опитування вихователів, які працюють на постійній основі в групах цих дошкільників, з метою аналізу та узагальнення рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення до себе у досліджуваних дітей.

Проведене дослідження дало наступні результати.

Відповідно до методики «Сходинки» Т. Марцинковської кожна дитина отримала аркуш паперу з зображеними сімома сходинками. Далі було пояснено значення цих сходинок, після чого дитині пропонувалося намалювати чоловічка або кружечок на тій сходинці, куди би він сам себе поставив та на яку сходинку його би поставила мама.

За результатами тестування можемо зробити висновок, що з 31 дошкільника середнього віку, що приймали участь у дослідженні адекватний рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе спостерігається у 7 осіб (22,6 %) з них дівчат – 3 (42,8 %), хлопчиків – 4 (57,2 %), завищений рівень мають 22 особи (70,9 %), з них дівчат та хлопців по рівній кількості – по 11 досліджуваних; занижений рівень мають тільки 2 хлопчики (6,5% від загальної кількості). Результати дослідження представлені наочно на рисунку 1.

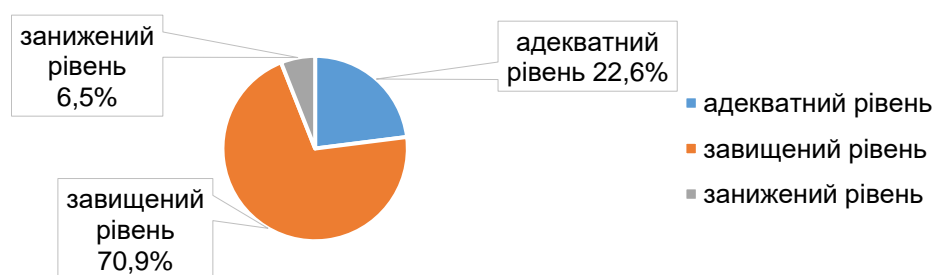

Рис. 1. Результати дослідження рівня емоційно-ціннісного ставлення до себе за методикою «Сходинки» (у %)

Слід зазначити, що адекватний та завищений рівень оцінювання себе дитиною визначає загалом позитивне емоційно-ціннісне ставлення її до себе. Враховуючи особливості розвитку та рівні сформованості особистісних уявлень про себе, для дітей середнього дошкільного віку характерне та допустиме завищене емоційно-ціннісне ставлення до себе. Тільки в старших

РОЗДІЛ 14.

ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

дошкільників спостерігається формування критичного оцінювання власних вчинків та можливостей.

Аналіз за методикою А.В.Захарової «Кружечки». Відповідно до даної методики дитині надавався аркуш паперу, на якому було зображено ряд з восьми порожніх кружечків. Разом дітьми їх дружно перераховували. Далі пропонувалося дитині уявити, що кружечки – це люди, та замалювати той кружечок, де знаходиться сама дитина, який їй більше до вподоби. Нормою для дитини вважається вказівка на третій-четвертий кружечок зліва. У цьому випадку дитина адекватно сприймає особливості свого «Я-образу», усвідомлює свою цінність і приймає себе. Інтерпретація результатів дослідження за методикою «Кружечки» виявила, що у дітей досліджуваних груп відсутнє негативне сприйняття себе, жодна дитина не поставила себе на кружечок, який визначає занижений рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе.

Результати дослідження представлені наочно на рисунку 2.

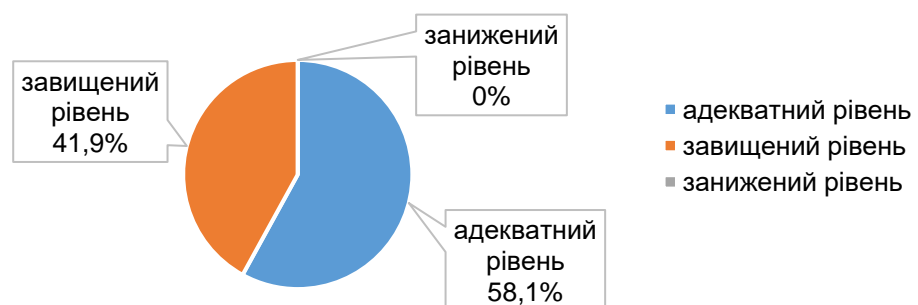

Рис. 2. Результати дослідження рівня емоційно-ціннісного ставлення до себе за методикою «Кружечки» (у %)

Так, у 18 досліджуваних (58,1%) було визначено адекватний рівень сприйняття себе, з них дівчат і хлопчиків було порівну – по 9 осіб. У решти – 13 дітей середнього віку (41,9%) спостерігався завищений рівень самоставлення, з них 8 (61,5 %) хлопчиків та 5 (38,5 %) дівчаток.

Слід зазначити, що відсутність у досліджуваних дітей середнього дошкільного віку по методиці «Кружечки» відсилки на занижений рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе, на негативне сприйняття своєї особистості, порівняно з результатами дослідження по методиці «Сходинки», пояснюється тим, що в методиці «Кружечки» йде орієнтація тільки на сприйняття дитини самої себе, а в методиці «Сходинки» диференціюється на самоставлення та оцінку дитини батьками.

Аналіз дослідження за методикою «Дерево» автора Д. Лампена (в адаптації Л.П. Пономаренко).

Кожний учасник дослідження отримав аркуш паперу з надрукованим деревом із зображенням чоловічків на ньому в різних положеннях, але без цифр. Далі дошкільники уважно роздивлялися чоловічків на дереві, звертаючи увагу на те, чим вони займаються, де вони розташовані, який в них настрій. Після цього розфарбували певного чоловічка, який нагадував дитині себе, свій стан та настрої червоним олівцем, а чоловічка, яким би дитина хотіла б бути – синім олівцем.

Так, аналізуючи результати дослідження по методиці «Дерево» серед досліджуваних дітей середнього віку у 15 осіб (48,3%) спостерігається адекватний рівень соціальної адаптації та комфортний стан (адекватний рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе), з яких 7 (46,7%) хлопчиків та 8 (53,3%) дівчат. 14 дошкільнят (45,2%) показують високий рівень домагань та завищений рівень самоставлення, з яких 9 (64,3%) хлопчиків та 5 (35,7%) дівчат. Також у двох осіб (6,5% від загальної кількості дітей) спостерігається тривожність та сором'язливість (занижений рівень емоційно-ціннісного ставлення). Результати дослідження у відсотках представлені на рисунку 3.

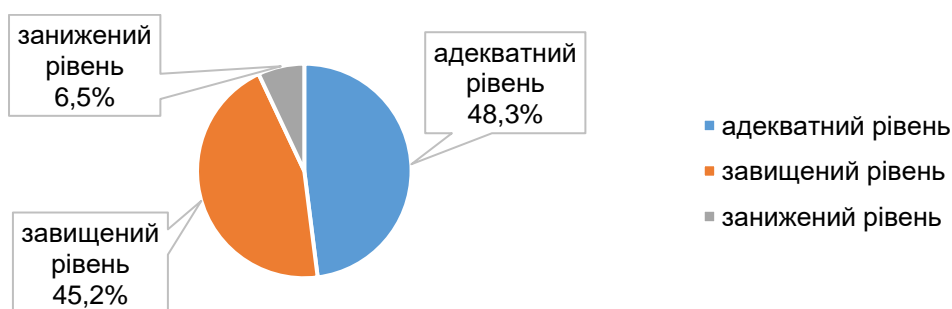

Рис. 3. Результати дослідження рівня емоційно-ціннісного ставлення до себе за методикою «Дерево» (у %)

Опитування вихователів, які працюють на постійній основі в досліджуваних середніх групах, було проведено на основі використаних методик з метою аналізу, порівняння та узагальнення результатів дослідження. Характеристики та спостереження вихователів щодо рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення дітей до себе, особливості його прояву в їх поведінці та діяльності в цілому підтвердили результати нашого дослідження за допомогою проєктивних методик.

Таким чином, за результатами даного емпіричного дослідження ми можемо зробити наступний висновок: з 31 дошкільника середнього віку, які прийняли участь в дослідженні, у 13 осіб (41,9%) спостерігався адекватний рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе, з них 6 (46,2%) хлопчиків, 7 (53,8%) дівчат; у 16 досліджуваних (51,6%) завищений рівень, з них 9 (56,3%) хлопчиків, 7 (43,7%) дівчат; занижений рівень у двох осіб (6,5%).

РОЗДІЛ 14.

ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

ВИСНОВКИ

Середній дошкільний вік (4-5 років) не випадково обрано для проведення даного дослідження. Визначено, що саме цей віковий період характеризує початок усвідомлення дитиною себе, своїх мотивів і потреб у світі людських відносин. Тому вкрай важливо саме у дітей середнього дошкільного віку закласти основи для формування диференційованого адекватного емоційно-ціннісного ставлення до себе.

Формування емоційно-ціннісного ставлення до себе дитини середнього дошкільного віку можливе лише за умови спрямування дитини до самопізнання. Психолого-педагогічними умовами виховання емоційно-ціннісного ставлення до себе у дітей середнього віку виступають: організація виховного простору, діяльності та спілкування дітей, що скеровані на пізнання дитиною самої себе, власних фізичних, моральних, інтелектуальних та інших рис та можливостей; беззаперечне гуманне відношення до дитини як до значущої й гідної; забезпечення емоційно-доброзичливого та позитивного забарвлення співпраці між усіма учасниками виховного процесу.

Підсумовуючи вищевикладений аналіз даного емпіричного дослідження, можна визначити наступні ключові моменти: 1) у дітей середнього дошкільного віку переважає завищений та адекватний рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе; 2) варто звернути увагу на дошкільників із завищеним рівнем, хоч це і є нормою для даного середнього віку, проте такі діти потребують корекції; 3) є діти з заниженим рівнем сформованості емоційно-ціннісного ставлення до себе, які потребують особливої уваги з боку вихователів та батьків.

Список використаних джерел:

- [1] Амонашвілі Ш. Мистецтво родинного виховання. Х.: ВД «Школа», 2017. 400 с.
- [2] Аніщук А. М. Індивідуалізація освітнього простору в ДНЗ: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 202с.
- [3] Бех І. Д. Зростити моральну особистість – головна турбота. Дошкільне виховання. 2015. №4. С. 6-8.
- [4] Жучкова С.А. Розвиток емоційного інтелекту засобами арт- методів. Запоріжжя. 2019. URL: https://www.schoolife.org.ua/114-2019/#google_vignette (дата звернення 22.10.2023).
- [5] Інструменти діагностики самооцінки та самоставлення дітей. 2015. URL: <https://dyptrpsycholog.com/2015/02/14/> (дата звернення 22.10.2023).
- [6] Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ: Стило, 2000. 336 с.
- [7] Психологія особистості: Словник-довідник/ За ред. Горностая П.П., Титаренко Т.М. Київ: Рута, 2001. 320 с.
- [8] Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 томах. Т.3. Київ: Рад. шк., 1977. 670 с.
- [9] Приходько Ю.О., Лапченко І.О. Особливості ставлення дитини до себе і ровесників в дошкільному віці. Психологія: 36. наукових праць. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. № 1(25). С. 169-176.
- [10] Світлична С.П. Особливості розвитку особистості та образу "Я" у дошкільників. Педагогіка та психологія. 2002. Випуск 20. С. 127-134.
- [11] Фасолько Т.С. Розвивальні можливості особистісно-орієнтованих технологій та їх використання в роботі з дітьми дошкільного віку. Методика початкового навчання і дошкільного виховання. 2011. Вип. 8. С. 400–404.